

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
В Л А Д А
05 Број: 633-7881/2023
8. септембар 2023. године
Београд

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
НАРОДНА СКУПШТИНА
БЕОГРАД

ПРИМЉЕНО: 08.09.2023

Орг. јед.	Број	Прилог	Вредност
03	633-1701/23		

НАРОДНОЈ СКУПШТИНИ

БЕОГРАД

Влада, на основу члана 123. тачка 4. Устава Републике Србије и члана 150. став 1. и члана 192. став 2. Пословника Народне скупштине („Службени гласник РС”, број 20/12 – пречишћен текст), подноси Народној скупштини Предлог одлуке о утврђивању мера заштите, граница заштићене околине и мера заштите заштићене околине споменика културе Црква св. Ахилија у Ариљу, непокретног културног добра од изузетног значаја, с предлогом да се узме у претрес.

За представника Владе у Народној скупштини одређена је Маја Гојковић, потпредседник Владе и министар културе, а за повереника Данијела Ванушић, вршилац дужности помоћника министра културе.

ПРЕДСЕДНИК

Ана Брнабић

4100223.004/24

ПРЕДЛОГ

На основу члана 48. став 1. а у вези са чл. 41. и 42. Закона о културном наслеђу („Службени гласник РС”, број 129/21) и члана 8. став 1. Закона о Народној скупштини („Службени гласник РС”, број 9/10),

Народна скупштина доноси

ОДЛУКУ

о утврђивању мера заштите, граница заштићене околине и мера заштите заштићене околине споменика културе Црква св. Ахилија у Ариљу, непокретног културног добра од изузетног значаја

1. Утврђују се мере заштите, границе заштићене околине и мере заштите заштићене околине споменика културе Црква св. Ахилија у Ариљу (у даљем тексту: споменик културе) који се налази на територији општине Ариље, у Ариљу.

Споменик културе је Одлуком Скупштине СРС број 29 од 29. марта 1979. године („Службени гласник СРС”, број 14/79) утврђен за непокретно културно добро – споменик културе од изузетног значаја за Републику Србију.

2. Споменик културе лежи на заравни, издигнутој изнад пространих долина река Моравице и Рзава, око које се током 19. и 20. века развила савремена варошица Ариље, седиште истоимене општине. Обухвата парохиску цркву посвећену св. Ахилију, најзначајнију сачувану грађевину некадашњег епископског/митрополијског манастира, археолошке налазе – остатке срушених манастирских зграда и обзића подизаних од краја 13. до 17. века, као и старијих здања (античког светилишта и манастира из византијског времена). У правцу југоистока, средином 19. века подигнуте су две зграде народног неимарства: школа над остацима куле из 14. века, адаптирана за потребе савремене Галерије, у којој је изложен део покретних археолошких налаза и конак породице Поповић (по предању Јована Мићића), који је демонтиран. Зграде црквене општине, звоника и трпезарије изграђене су током 20. века југоисточно од цркве. Током 20. века око цркве се формира најстарији део варошице Ариље. Највреднији објекти из тог периода су: Зграда библиотеке, Соколски дом, као и бројне приватне куће и занатске радње. После Другог светског рата у централном делу овог простора формира се Трг партизана на ком је подигнут споменик Борцима Револуције 1941-1945. године.

Објекти у оквиру граница споменика културе су у различитим стањима. Они од значаја за саму целину су у добром стању.

3. Граница споменика културе се крећу спољним ивицама катастарских парцела бр. 452/1, 448/1 до улице Браће Вукотић, 25/2, 55/1, 25/22, 25/31, 25/32, 25/8, 25/9, 69, 65 и 61 КО Ариље, а обухвата катастарске парцеле бр: 25/2, 25/8, 25/9, 25/21, 25/22, 25/31, 25/32, 58/1, 58/2, 61, 62, 65, 448/1, 448/4, 448/5, 448/6, 452/1, 452/2, 452/3 К.О. Ариље у јавној својини и бр. 55/1, 55/2, 56/1, 56/2, 56/3, 59, 60, 69 и 448/3 К.О. Ариље у приватној својини.

Граница заштићена околина споменика културе се креће спољним ивицама катастарских парцела бр. 448/1 до улице Браће Вукотић, 25/2, 25/1, 25/3, 25/10, 25/24, 25/23, 25/22, 25/31, 25/32, 25/8, 25/9, 69, 75, 455, 76/2, 76/3, 76/1, 80/1, 81/3, 81/4, 81/6, 82/2, 83/6, 83/5, 83/4, 83/3, 452/1, 84/3, 84/8, 456/1, 52/4, 54, 53/2, 51/1, 51/4, 49/3, 49/2, 50, 48/34, 48/1 до улице Трг братства јединства КО Ариље, а обухвата катастарске парцеле бр: 25/1, 25/3, 25/10, 25/23, 25/24, 25/27, 48/1, 49/1, 51/1, 52/2, 52/3, 53/2, 54/1, 54/3, 64/1, 64/2, 66, 67/1, 68, 72/2, 73, 75, 76/2, 81/2, 81/3, 81/4, 81/5, 82/2, 83/5, 83/6, 84/3, 455, 456/1 К.О. Ариље, у јавној својини; катастарске парцеле бр. 48/34, 48/47, 48/48, 49/2, 49/3, 50, 51/4, 54/2, 67/2, 71/2, 74, 76/1, 76/3, 80/1, 83/3, 83/4, 448/2 К.О. Ариље, у приватној својини и катастарска парцела 81/6 К.О. Ариље у мешовитој својини.

4. Објекти и катастарске парцеле у границама споменика културе су у власништву више лица.

Заштићена околина споменика културе је у власништву више лица.

5. Средњовековна црква посвећена св. Ахилију једина је сачувана грађевина некадашњег манастира окружена остацима археолошки истражених и презентованих здања овог вишеслојног локалитета: римског светилишта југозападно од цркве, датованог у 2. век на основу нађеног новчића цара Трајана; зидова са западне и југозападне стране из времена постојања двобродне рановизантијске или византијске цркве исте посвете над којом је изграђена данашња црква; остатака зграда и утврде српског епископског/митрополијског манастира с краја 13. и 14. века око цркве са северне и североисточне, западне и југозападне стране; пирга и сувог рова из друге половине 14. века, југоисточно од цркве. Остаци трпезарије и конака из прве половине 17. века откривени су на западној и источној страни.

Постојећој цркви ретке посвете епископу Ахилију из Ларисе у Тесалији, претходила је мања, двобродна црква из византијског времена, посвећена истом патрону и саграђена у раздобљу од 6. до 10. века, уз коју је постојало насеље. После стицања српске црквене независности, том од раније угледном црквеном средишту, архиепископ Сава I (Немањић) доделио је статус манастирског седишта моравичке епископије 1220. године. Византијска црквица срушена је током 13. века, а краљ Драгутин обновио ју је као већу, репрезентативну задужбину на својој територији. То се збило, по свој прилици, убрзо после Дежевског сабора (1282) и поделе власти са братом Милутином, а осликавање фрескама окончано је до 1296/97. године. Драгутиновим ктиторством над манастиром Ариље Моравичка епископија добила је долично седиште.

По издизању Српске цркве у ранг патријаршије 1346. године, Моравичка епископија стекла је статус митрополије. Столеће касније, са турским освајањима и страдањима манастира, средином 15. века седиште митрополије премештено из Ариља у недалеки моравски Градац (Чачак). О обнови манастирског живота после поновног успостављања Пећке патријаршије (1557) данас сведоче трагови конака који су у то време били прислоњени уз бокове цркве и дуж западне фасаде.

Под повољнијим приликама седиште митрополије враћено је у изнова обновљени манастир у првој половини 17. века, али је већ столеће касније, за време аустро-турског рата 1737–1739. године, митрополија коначно била укинута, а црква напуштена, о чему сведоче записи путника угребани у фреске у олтару. После Првог српског устанка Турци

су, за одмазду, напуштenu и већ девастирану цркву претворили у коњушницу и додатно оштетили фреске.

Ариљска црква изнова почиње да служи тек 1833. године, и то као парохијска, а тај статус задржала је до данас. Њен велики приложник у то доба био је рујански кнез Јован Мићић, предводник ужичких устаника и повереник кнеза Милоша, који је поклонио многе богослужбене књиге и обредне предмете и саградио свој конак у њеној непосредној близини. Нови иконостас, данас изложен у згради трпезарије, насликао је пожаревачки сликар Живко Павловић, а престоње иконе охридски зограф Никола Јанковић (1847). Средином 19. века (1848) на остацима пирга и доцније звонаре подигнута је прва ариљска школа (данашња Галерија).

Током друге половине 19. и прве половине 20. века, црква је мењала изглед, па је калота кубета, међу реткима сачуваним на некој цркви из 13. века, добила најпре купасту, а потом „барокну“ капу, која је 1934. замењена полукружном, иако је тек при конзерваторским радовима после Другог светског рата њено теме спуштено на оригиналну висину.

После првих санационих радова педесетих година 20. столећа, уследили су систематски истраживачки и конзерваторски радови Републичког завода за заштиту споменика културе – Београд, током којих је архитектури цркве враћен првобитни изглед у мери у којој је то било могуће (у периоду од 1971. до 1996. године), сликарство је конзервирано и рестаурирано, а археолошким истраживањима откривена је и презентована просторна целина средњовековног манастира са свим градитељским фазама.

Једнобродна куполна црква светог Ахилија, подељена на троделни олтарски простор, наос и припрату, припада групи рашких храмова развијеног типа. Њена средишња полукружна апсида видљива је споља, док су бочне утопљене у раван источног зида. Проскомидија, ђаконикон и правоугаоне певнице уз поткуполни простор покривени су заједничким кровом на једну воду и дају том делу грађевине изглед тробродне базилике. Горњу конструкцију чине сводови у комбинацији са луцима од којих су неки надвишени и благо преломљени у темену. Оловни кровни покривач не прати линију сводова, већ је двоводни. Већу висину грађевине у односу на остале рашке храмове, неимари су постигли издизањем плитких прислоњених лукова у два нивоа у поткуполном простору, са коцкастим постољем над којим се издиже кубе високог ваљкастог тамбура. Унутрашњост је доста мрачна јер је осветљава мали број прозорских отвора: по два на бочним фасадама, три на источној и шест на тамбуру куполе. Убрзо по изградњи, вероватно крајем 13. века, дозидана јој је пространа спољна припрата, која је донекле нарушила склад пропорција првобитне грађевине.

Фасаде су вертикално рашчлањене дубоким пиластрима повезаним слепим луцима и низовима слепих аркадица, које повезују и лезене на источној фасади, кубичном постољу и колонете на тамбуру. Вертикална и хоризонтална подела не одговара унутрашњој подели простора, те на неким местима (на апсиди и певницама) прозори пресецају пиластре. Једноставним и доследним архитектонским украсом остварено је стилско јединство грађевине, изведено по узору на италијанске, по свој прилици ломбардијске романичке цркве 12. века, односно њихов одјек на архитектуру Приморја, одакле су дошли ариљски неимари. Претпостављено је да су се могли угледати на једну од

угледнијих црквених грађевина источнојадранске обале, дубровачку катедралу, судећи по моделу изведеном у сребру, који показује њен изглед из 12. века.

Лица зидова грађена су прецизно тесаним каменом и омалтерисана ружичастим или светлоокерним малтером по којем су у фреско-техници извучене црвене траке, које имитирају правилно смењивање камена и опеке, византијски слог, који ће у српским земљама превладати у наредном периоду. Сликани украс фасада, настао вероватно у време подизања спољне припрате, делимично је сачуван само на тамбуру и коцкастом постољу.

На основу фреско-натписа из прстена тамбура закључено је да је живопис довршен до 1296-1297. године. Време настанка зидног сликарства довршеног на прелазу епоха, одредило га је као спој монументалног стила 13. века у својој маниристичкој, силазној фази, и новог, названог ренесанса Палеолога, заступљеног у наговештајима. Творци програма живописа посебно су истакли околност да је реч о владарској задужбини и епископском седишту галеријом историјских портрета представника највише световне и духовне власти. Мајстори из Солуна извели су фреске, а сродна дела традиционалнијег стила срећу се на широком простору од Атике, преко Македоније, до Србије. Првобитно је покривао око 850 m², а сачувано је нешто више од половине осликаних површина, око 500 m², највише у припрати, а мање у олтарском простору и наосу. У спољној припрати преостало је само Христово попрсеје у лунети над улазом на јужном зиду из прве трећине 14. века.

Гробница уз јужни зид припрате приписује се патрону цркве светом Ахилију из Ларисе, а на супротној страни постављен је саркофаг над гробом епископа моравичког Меркурија, који је вероватно бринуо о подизању цркве.

Око цркве се током 19. и 20. века развијала варошица. У непосредној близини цркве налазе се два објекта народног неимарства подигнута у бондручној конструкцији средином 19. века: стара школа и конак Поповића. Зграда старе школе, данас адаптирана у градску Галерију, подигнута је из 1848. године на остацима средњовековног пирга. Конак породице Поповић, по предању конак Јована Мићића подигнут је средином 19. века. Због лошег стања је демонтиран је и треба да буде враћен на своје првобитно место уз Трг партизана. Током 20. столећа изграђене су југоисточно од цркве зграда црквене општине са звоником и трпезарија. Крајем 19. и у првој половини 20. века изграђене су и Зграда библиотеке, Соколски дом, као и бројне приватне куће и занатске радње. После Другог светског рата у централном делу овог простора формира се Трг партизана на ком је подигнут споменик Борцима Револуције 1941-1945. године.

Овај споменик културе значајан је као владарска задужбина и језгро манастира епископског/митрополијског ранга, а према својим историјским, архитектонским и сликарским особеностима црква св. Ахилија спада међу највредније српске сакралне грађевине 13. века, док презентовани остаци манастирског комплекса из различитих историјских периода приказују промене настајале током његових седам векова трајања.

6. Категорија споменика културе је културно добро од изузетног значаја (културно добро I категорије).

7. Утврђују се следеће мере заштите споменика културе:

1) Ближи услови чувања, одржавања и коришћења културног добра;

- очување изворног изгледа спољашње архитектуре и ентеријера, габарита, облика и нагиба кровова, свих конструктивних и декоративних елемената и оригиналних материјала цркве св. Ахилија;
- очување изворне просторне структуре и археолошких остатака средњовековног манастирског комплекса;
- очување изворног изгледа, габарита, облика и нагиба кровова, свих конструктивних и декоративних елемената и оригиналних материјала Старе школе;
- реконструкција демонтираног конака породице Поповић (Јована Мићића);
- археолошка истраживања јужног и југоисточног сектора рова око пирга;

2) Стручне и техничке мере заштите ради обезбеђивања културног добра од пропадања, оштећења, уништења и крађе;

- редовно праћење стања и одржавање споменика културе и објеката у његовим границама, инфраструктуре, слободног простора, стања материјала и конструкција, угрожености од влаге, противпожарне сигурности и других опасности које могу угрозити споменик културе;
- у циљу заштите, очувања и презентације на споменику културе се предвиђају истраживачки и конзерваторско-рестаураторски радови;
- забрана радова и радњи који могу, посредно или непосредно, проузроковати промену облика, изгледа или особености споменика културе;
- уређење простора споменика културе може се предузети само према условима и уз сагласност надлежне установе за заштиту непокретних културних добара;
- урбанистичко и комунално уређење, хортикултурно опремање, неговање декоративне флоре и редовно одржавање простора порте у функцији споменика културе.

3) Начин обезбеђивања коришћења и доступности културног добра јавности;

- дозвољена је обнова постојећих објеката у постојећим габаритима према условима и уз сагласност надлежне установе за заштиту непокретних културних добара;
- дозвољава се увођење функционалног и декоративног осветљења и постављање информативних табли и дигиталних водича са подацима о споменику културе уз одобрење надлежне установе за заштиту непокретних културних добара.

4) Ограничења и забране у погледу располагања културним добром и његове употребе, у складу са законом;

- за објекте у јавној својини у складу са одредбама Закона о јавној својини;
- забрана коришћења простора споменика културе на начин који није у складу са његовом природом, наменом и значајем или на начин који може довести до његовог оштећења;

5) Ограничења, односно забране извођења одређених грађевинских радова, промене облика терена и коришћења земљишта у оквиру заштићене околине културног добра, као и промене намена појединих културних добара;

- забрана постављања јавних споменика и спомен-обележја у порти данашње цркве св. Ахилија, односно на простору некадашњег средњовековног манастира;
- трасирање електро и ТТ водова се дозвољава искључиво подземним путем уз археолошки надзор;
- изградња инфраструктуре и извођење грађевинских радова дозвољени су само уз претходно обезбеђење заштитних археолошких ископавања и одговарајућу презентацију налаза;
- забрана постављања прикључних кутија, ормара и расхладних уређаја на фасадама споменика културе;
- забрана нове градње у оквиру простора споменика културе. Изузетак могу представљати строго ограничене интервенције, у служби афирмације и рехабилитације градитељског наслеђа и амбијента. Евентуална градња нових објеката може бити искључиво за потребе унапређења презентације споменика културе, а према условима и уз сагласност надлежне установе за заштиту непокретних културних добара;
- за све појединачне захтеве у погледу интервенција у простору споменика културе морају се добити услови и сагласност надлежне установе за заштиту непокретних културних добара;
- забрана радова и активности које угрожавају статичку стабилност споменика културе и других објеката;

- забрана градње или постављања објеката трајног или привременог карактера који својом наменом, волуменом или габаритом могу угрозити или деградирати споменик културе;
- забрана постављања средстава за оглашавање и телекомуникационих антена у оквиру споменика културе;

6) Уклањање грађевинског или другог објекта чије постојање угрожава заштиту или коришћење културног добра.

- уклањање објеката трајног или привременог карактера, који својом наменом, габаритом, волуменом или обликом угрожавају и деградирају простор споменика културе;

8. Утврђују се следеће мере заштите заштићене околине споменика културе:

1) Ближи услови чувања, одржавања и коришћења заштићене околине споменика културе:

- очување карактеристичних урбаних својстава и амбијенталних вредности у заштићеној околини споменика културе;
- очување урбане матрице и уличне регулације као и затечене парцелације. Препарцелација је могућа уз сагласност надлежне установе заштите непокретних културних добара;
- третирање постојећих објекти у заштићеној околини по принципима интегративне заштите и целовитости заштићене зоне у смислу форме, обликовања и материјализације;
- редовно праћење стања и одржавање заштићене околине споменика културе, његове инфраструктуре, слободног простора, противпожарне сигурности и других опасности које могу угрозити споменик културе;
- вођење електро и ГТ вода подzemним путем;

2) Стручне и техничке мере заштите ради обезбеђивања заштићене околине споменика културе од пропадања, оштећења, уништења и крађе;

- дозвољена је обнова постојећих објеката или замена појединих објеката новим истих хоризонталних и вертикалних габарита, уз одобрење надлежне установе заштите непокретних културних добара;
- усклађивање нове изградње са постојећом хоризонталном и вертикалном регулацијом у обухвату заштићене околине споменика културе;
- урбанистичко и комунално уређење заштићене околине споменика културе;

- забрана радова или радњи који могу, посредно или непосредно проузроковати промену облика, изгледа или особености споменика културе и његове заштићене околине.
- 3) Начин обезбеђивања коришћења и доступности заштићене околине споменика културе целине јавности;
- дозвољава се постављање расвете и информативне табле са подацима о споменику културе уз одобрење надлежне установе за заштиту непокретних културних добара;
- 4) Ограничења и забране у погледу располагања заштићеном околином споменика културе и његове употребе, у складу са законом;
- за објекте у јавној својини у складу са одредбама Закона о јавној својини;
- 5) Ограничења, односно забране извођења одређених грађевинских радова, промене облика терена и коришћења земљишта у оквиру заштићене околине културног добра, као и промене намена појединих културних добара;
- ограничења у погледу коришћења максималних вредности урбанистичких параметара из планских докумената, као и очување коефицијената заузетости парцела као вид амбијенталне заштите;
  - забрана градње или постављања објеката трајног или привременог карактера, који својом наменом, габаритом, волуменом или обликом могу угрозити или деградирати споменик културе, његову сагледивост и целокупност његових споменичких вредности и визура;
  - забрана извођења радова, предузимања активности и коришћења заштићене околине, као и промене намене терена, на начин који би угрозио споменик културе или њену заштићену околину;
  - забрана извођења радова којима се врши промена облика или нагиба терена у обухвату заштићене околине споменика културе;
  - за све појединачне захтеве у погледу интервенција у обухвату заштићене околине споменика културе морају се добити услови и сагласност надлежне установе заштите непокретних културних добара;
  - забрана постављања средстава за оглашавање и телекомуникационих антена у оквиру парцела заштићене околине споменика културе.
- 6) Уклањање грађевинског или другог објекта чије постојање угрожава заштиту или коришћење културног добра.

- уклањање објеката трајног или привременог карактера, који својом наменом, габаритом, волуменом или обликом угрожавају и деградирају простор споменика културе;

9. Саставни део ове одлуке је графички приказ основе споменика културе и његове заштићене околине са објектима који се у њој налазе, са катастарским и земљишнокњижним подацима.

10. Ова одлука ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у „Службеном гласнику Републике Србије”.

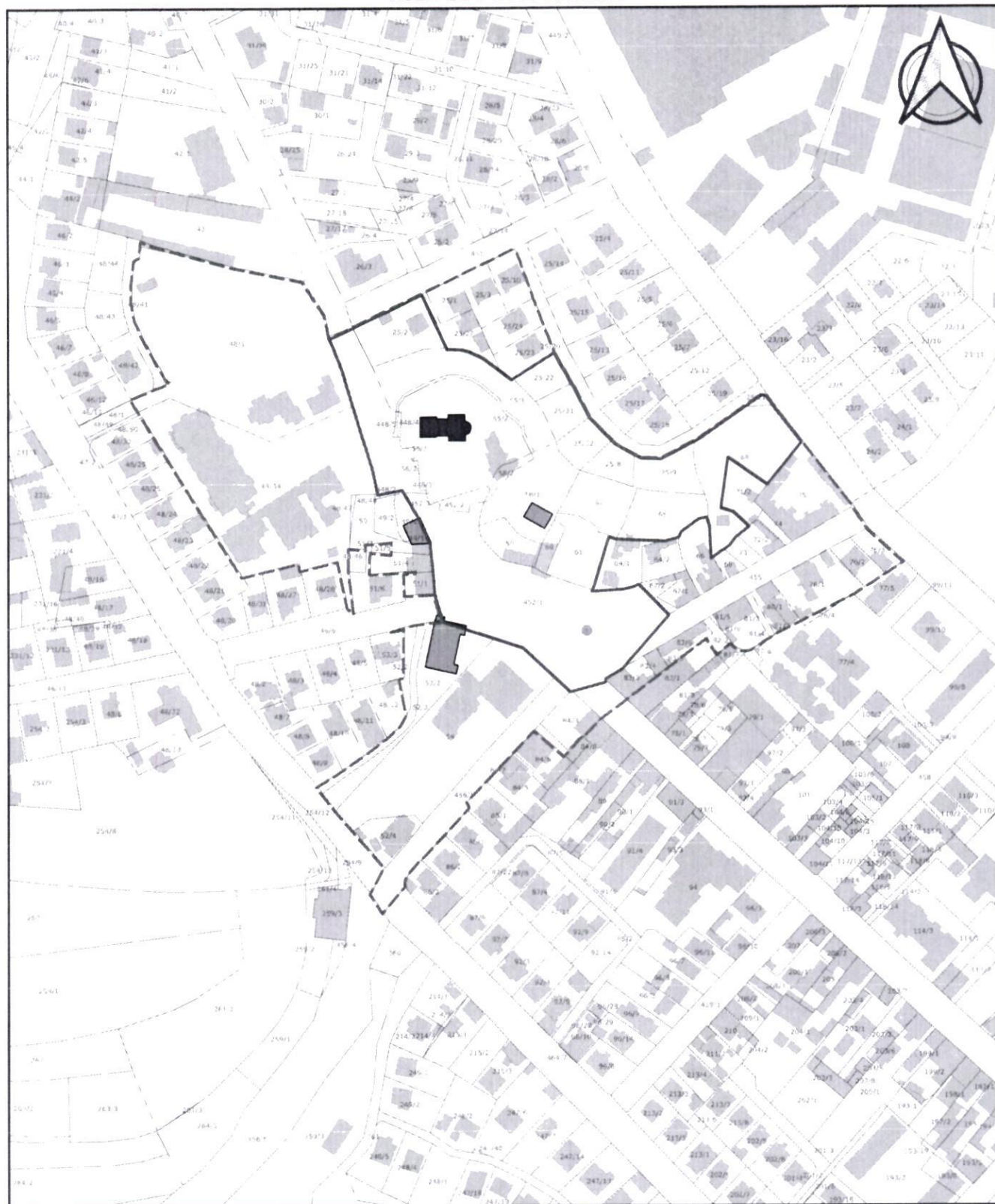
Број:
У Београду,   2023. године

НАРОДНА СКУПШТИНА

ПРЕДСЕДНИК

ГРАНИЦА СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ ЦРКВА СВ. АХИЛИЈА У АРИЉУ

ГРАФИЧКИ ПРИКАЗ ОСНОВЕ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ И ЊЕГОВЕ ЗАШТИЂЕНЕ ОКОЛИНЕ СА ОБЈЕКТИМА КОЈИ СЕ У ЊОЈ НАЛАЗЕ

0 50 100 150 200 m

ЛЕГЕНДА:

- ГРАНИЦА СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ
- ГРАНИЦА ЗАШТИЂЕНЕ ОКОЛИНЕ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ
- ЦРКВА СВ. АХИЛИЈА
- ОСТАЛИ ОБЈЕКТИ ОД ЗНАЧАЈА

Образложење

I. Правни основ за доношење одлуке

Правни основ за доношење Одлуке садржан је у члановима 41, 42. и 48. став 1. Закона о културном наслеђу („Службени гласник РС”, број 129/21), којим је прописан садржај акта о утврђивању, обухват мера заштите које се утврђују, као и да Народна скупштина утврђује културна добра од изузетног значаја, и члану 8. став 1. Закона о Народној скупштини („Службени гласник РС”, број 9/10) којим је прописано да Народна скупштина доноси закон, буџет, завршни рачун, план развоја, просторни план, пословник, стратегију, декларацију, резолуцију, препоруку, одлуку, закључак и аутентично тумачење.

II. Разлози за доношење одлуке

Споменик културе је Одлуком Скупштине СРС број 29 од 29. марта 1979. године („Службени гласник СРС”, број 14/79) утврђен за непокретно културно добро – споменик културе од изузетног значаја за Републику Србију.

Разлози који указују на то да су својства наведене непокретности од посебног културног и историјског значаја, су следећи:

Одлуком Скупштине СРС број 29 од 29. марта 1979. године („Службени гласник СРС”, број 14/79) нису дефинисане границе заштићене околине као и мере заштите. Манастир Ариље у Ариљу лежи на заравни, издигнутој изнад пространих долина река Моравице и Рзава, око које се током 19. и 20. века развила савремена варошица Ариље, седиште истоимене општине. Обухвата парохијску цркву посвећену св. Ахилију, најзначајнију сачувану грађевину некадашњег епископског/митрополијског манастира, археолошке налазе – остатке срушених манастирских зграда и обзиђа подизаних од краја 13. до 17. века, као и старијих здања (античког светилишта и манастира из византијског времена). У правцу југоистока, средином 19. века подигнуте су две зграде народног неимарства: школа над остацима куле из 14. века, адаптирана за потребе савремене Галерије, у којој је изложен део покретних археолошких налаза и конак породице Поповић (по предању Јована Мићића), који је демонтиран. Зграде црквене општине, звоника и трпезарије изграђене су током 20. века југоисточно од цркве.

Средњовековна црква посвећена св. Ахилију једина је сачувана грађевина некадашњег манастира окружена остацима археолошки истражених и презентованих здања овог вишеслојног локалитета: римског светилишта југозападно од цркве, датованог у 2. век на основу нађеног новчића цара Трајана; зидова са западне и југозападне стране из времена постојања двобродне рановизантијске или византијске цркве исте посвете над којом је изграђена данашња црква; остатака зграда и утврде српског епископског/митрополијског манастира с краја 13. и 14. века око цркве са северне и североисточне, западне и југозападне стране; пирга и сувог рова из друге половине 14. века, југоисточно од цркве. Остаци трпезарије и конака из прве половине 17. века откривени су на западној и источној страни.

Два објекта народног неимарства са бондручном конструкцијом подигнута су око средине 19. века: стара школа (адаптирана у градску Галерију) из 1848. године лежи на остацима средњовековног пирга, а конак породице Поповић, по предању Јована Мићића, демонтиран је и треба да буде враћен на своје првобитно место уз Трг партизана. Током 20. столећа изграђене су југоисточно од цркве зграда црквене општине са звоником и трпезарија.

Постојећој цркви ретке посвете епископу Ахилију из Ларисе у Тесалији, претходила је мања, двобродна црква из византијског времена, посвећена истом патрону и саграђена у раздобљу од 6. до 10. века, уз коју је постојало насеље. После стицања српске црквене независности, том од раније угледном црквеном средишту, архиепископ Сава I (Немањић) доделио је статус манастирског седишта моравичке епископије 1220. године. Византијска црквица срушена је током 13. века, а краљ Драгутин обновио ју је као већу, репрезентативну задужбину на својој територији. То се збило, по свој прилици, убрзо после Дежевског сабора (1282) и поделе власти са братом Милутином, а осликавање фрескама окончано је до 1296/97. године. Драгутиновим ктиторством над манастиром Ариље Моравичка епископија добила је долично седиште.

По издизању Српске цркве у ранг патријаршије 1346. године, Моравичка епископија стекла је статус митрополије. Столеће касније, са турским освајањима и страдањима манастира, средином 15. века седиште митрополије премештено из Ариља у недалеки моравски Градац (Чачак). О обнови манастирског живота после поновног успостављања Пећке патријаршије (1557) данас сведоче трагови конака који су у то време били прислоњени уз бокове цркве и дуж западне фасаде.

Под повољнијим приликама седиште митрополије враћено је у изнова обновљени манастир у првој половини 17. века, али је већ столеће касније, за време аустро-турског рата 1737–1739. године, митрополија коначно била укинута, а црква напуштена, о чему сведоче записи путника угребани у фреске у олтару. После Првог српског устанка Турци су, за одмазду, напуштену и већ девастирану цркву претворили у коњушницу и додатно оштетили фреске.

Ариљска црква изнова почиње да служи тек 1833. године, и то као парохијска, а тај статус задржала је до данас. Њен велики приложник у то доба био је рујански кнез Јован Мићић, предводник ужичких устаника и повереник кнеза Милоша, који је поклонио многе богослужбене књиге и обредне предмете и саградио свој конак у њеној непосредној близини. Нови иконостас, данас изложен у згради трпезарије, насликао је пожаревачки сликар Живко Павловић, а престоне иконе охридски зограф Никола Јанковић (1847). Средином 19. века (1848) на остацима пирга и доцније звонаре подигнута је прва ариљска школа (данашња Галерија).

Током друге половине 19. и прве половине 20. века, црква је мењала изглед, па је калота кубета, међу реткима сачуваним на некој цркви из 13. века, добила најпре купасту, а потом „барокну” капу, која је 1934. замењена полукружном, иако је тек при конзерваторским радовима после Другог светског рата њено теме спуштено на оригиналну висину.

После првих санационих радова педесетих година 20. столећа, уследили су систематски истраживачки и конзерваторски радови Републичког завода за заштиту споменика културе – Београд, током којих је архитектури цркве враћен првобитни изглед у мери у којој је то било могуће (у периоду од 1971. до 1996. године), сликарство је конзервирано и рестаурирано, а археолошким истраживањима откривена је и презентована просторна целина средњовековног манастира са свим градитељским фазама.

Једнобродна куполна црква светог Ахилија, подељена на троделни олтарски простор, наос и припрату, припада групи рашких храмова развијеног типа. Њена средишња полукружна апсида видљива је споља, док су бочне утопљене у раван источног зида. Проскомидија, ђаконикон и правоугаоне певнице уз поткуполни простор покривени су заједничким кровом на једну воду и дају том делу грађевине изглед тробродне базилике. Горњу конструкцију чине сводови у комбинацији са луцима од којих су неки надвишени и благо преломљени у темену. Оловни кровни покривач не прати линију сводова, већ је двоводни. Већу висину грађевине у односу на остале рашке храмове, неимари су постигли издизањем плитких прислоњених лукова у два нивоа у поткуполном простору, са коцкастим постољем над којим се издиже кубе високог ваљкастог тамбура. Унутрашњост је доста мрачна јер је осветљава мали број прозорских отвора: по два на бочним фасадама, три на источној и шест на тамбуру куполе. Убрзо по изградњи, вероватно крајем 13. века, дозидана јој је пространа спољна припрата, која је донекле нарушила склад пропорција првобитне грађевине.

Фасаде су вертикално рашчлањене дубоким пиластрима повезаним слепим луцима и низовима слепих аркадица, које повезују и лезене на источној фасади, кубичном постољу и колонете на тамбуру. Вертикална и хоризонтална подела не одговара унутрашњој подели простора, те на неким местима (на апсиди и певницама) прозори пресецају пиластре. Једноставним и доследним архитектонским украсом остварено је стилско јединство грађевине, изведено по узору на италијанске, по свој прилици ломбардијске романичке цркве 12. века, односно њихов одјек на архитектуру Приморја, одакле су дошли ариљски неимари. Претпостављено је да су се могли угледати на једну од угледнијих црквених грађевина источнојадранске обале, дубровачку катедралу, судећи по моделу изведеном у сребру, који показује њен изглед из 12. века.

Лица зидова грађена су прецизно тесаним каменом и омалтерисана ружичастим или светлоокерним малтером по којем су у фреско-техници извучене црвене траке, које имитирају правилно смењивање камена и опеке, византијски слог, који ће у српским земљама превладати у наредном периоду. Сликани украс фасада, настао вероватно у време подизања спољне припрате, делимично је сачуван само на тамбуру и коцкастом постољу.

На основу фреско-натписа из прстена тамбура закључено је да је живопис довршен до 1296-1297. године. Време настанка зидног сликарства довршеног на прелазу епоха, одредило га је као спој монументалног стила 13. века у својој маниристичкој, силазној фази, и новог, названог ренесанса Палеолога, заступљеног у наговештајима. Творци програма живописа посебно су истакли околност да је реч о владарској задужбини и епископском седишту галеријом историјских портрета представника највише световне и духовне власти. Мајстори из Солуна извели су фреске, а сродна дела традиционалнијег стила срећу се на широком простору од Атике, преко Македоније, до Србије. Првобитно је

покривао око 850 m², а сачувано је нешто више од половине осликаних површина, око 500 m², највише у припрати, а мање у олтарском простору и наосу. У спољној припрати преостало је само Христово попрсеје у лунети над улазом на јужном зиду из прве трећине 14. века.

Гробница уз јужни зид припрате приписује се патрону цркве светом Ахилију из Ларисе, а на супротној страни постављен је саркофаг над гробом епископа моравичког Меркурија, који је вероватно бринуо о подизању цркве.

Овај споменик културе значајан је као владарска задужбина и језгро манастира епископског/митрополијског ранга, а према својим историјским, архитектонским и сликарским особеностима црква св. Ахилија спада међу највредније српске сакралне грађевине 13. века, док презентовани остаци манастирског комплекса из различитих историјских периода приказују промене настајале током његових седам векова трајања.

Документација о непокретности за коју се предлаже утврђивање граница заштићене околине и мере заштите налази се у Републичком заводу за заштиту споменика културе и води се под бројем СК 162 од 5. априла 1982. године.

III. Објашњење основних правних института и појединачних решења

Тачком 1. утврђују се мера заштите, граница заштићене околине и мера заштите заштићене околине споменика културе Црква св. Ахилија у Ариљу за непокретно културно добро – споменик културе од изузетног значаја, и доноси се основни подаци о културном добру.

Тачком 2. наведени су опис изгледа и стања културног добра и појединих његових делова

Тачком 3. наведене су границе непокретног културног добра и граница његове заштићене околине.

Тачком 4. наведени су подаци о власнику и држаоцу културног добра и заштићене околине непокретног културног добра.

Тачком 5. Образложене су вредности и особености културног добра

Тачком 6. утврђена је категорија културног добра.

Тач. 7. и 8. утврђују се мере заштите, намена и начин чувања, одржавања и коришћења културног добра, и његове заштићене околине.

Тачком 9. утврђен је саставни део ове одлуке.

Тачком 10. прописано је ступање на снагу ове одлуке.

IV.Процена финансијских средстава потребних за спровођење одлуке

За спровођење ове одлуке није потребно обезбедити средства у буџету Републике Србије.

ИЗЈАВА О УСКЛАЂЕНОСТИ ПРОПИСА СА ПРОПИСИМА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

1. Овлашћени предлагач прописа: Влада
Обрађивач: Министарство културе

2. Назив прописа

Предлог одлуке о утврђивању мера заштите, граница заштићене околине и мера заштите заштићене околине споменика културе Црква св. Ахилија у Ариљу, непокретног културног добра од изузетног значаја.

Proposal the Decision on determining protection measures, boundaries of the protected environment of the cultural monument Church of St. Ahilija in Arilje, an immovable cultural property of exceptional importance.

3. Усклађеност прописа с одредбама Споразума о стабилизацији и придруживању између Европских заједница и њихових држава чланица, са једне стране, и Републике Србије са друге стране („Службени гласник РС”, број 83/08) (у даљем тексту: Споразум):

а) Одредба Споразума која се односи на нормативну садржину прописа, /

б) Прелазни рок за усклађивање законодавства према одредбама Споразума, /

в) Оцена испуњености обавезе које произлазе из наведене одредбе Споразума, /

г) Разлози за делимично испуњавање, односно неиспуњавање обавеза које произлазе из наведене одредбе Споразума, /

д) Веза са Националним програмом за усвајање правних тековина Европске уније.

4. Усклађеност прописа са прописима Европске уније:

а) Навођење одредби примарних извора права Европске уније и оцене усклађености са њима, /

б) Навођење секундарних извора права Европске уније и оцене усклађености са њима, /

в) Навођење осталих извора права Европске уније и усклађеност са њима, /

г) Разлози за делимичну усклађеност, односно неусклађеност, /

д) Рок у којем је предвиђено постизање потпуне усклађености прописа са прописима Европске уније. /

5. Уколико не постоје одговарајуће надлежности Европске уније у материји коју регулише пропис, и/или не постоје одговарајући секундарни извори права Европске уније са којима је потребно обезбедити усклађеност, потребно је образложити ту чињеницу. У овом случају, није потребно попуњавати Табелу усклађености прописа. Табелу усклађености није потребно попуњавати и уколико се домаћим прописом не врши пренос одредби секундарног извора права Европске уније већ се искључиво врши примена или спровођење неког захтева који произилази из одредбе секундарног извора права (нпр. Предлогом одлуке о изради стратешке процене утицаја биће спроведена обавеза из члана 4. Директиве 2001/42/ЕЗ, али се не врши и пренос те одредбе директиве). /

6. Да ли су претходно наведени извори права Европске уније преведени на српски језик? /

7. Да ли је пропис преведен на неки службени језик Европске уније? /

8. Сарадња са Европском унијом и учешће консултаната у изради прописа и њихово мишљење о усклађености. /